

1.02

UDK: 172.15: 323.1(497.4)"1918/1941"

Prejeto: 5. 6. 2014

Vladimir Prebilič,* Dunja Dobaja**

Domoljubje v Sloveniji med svetovnim vojnima

IZVLEČEK

Članek v uvodnem delu razpravlja o pojmu domoljubje in o pomenu domoljubja pri gradnji narodne identitete. Sledi prikaz definiranja nacije skozi proces državotvorja, ki so ga Slovenci dosegli neposredno po razpadu Avstro-Ogrske monarhije – v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ob njenem nastajanju so Slovence prežemala močna domoljubna čustva in hkrati globoko razočaranje in veliko nezadovoljstvo do nekdanje dominantne nemške oblastne strukture. Ustanovitev Države SHS so praznovali zelo svečano, kar poskuša članek prikazati z opisi slavja ob nastanku države, ko so Slovenci, ponosni na svoj narod, jezik in kulturo, z velikimi pričakovanji gledali v bodočnost in si idealizirano predstavljali združitev z srbskimi brati v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Postopoma je prišel čas streznitve, ki je pokazal, da se bodo morali Slovenci ponovno boriti za lastno identiteto ter z njo povezanimi kulturnimi in jezikovnimi značilnostmi in posebnostmi. Ta boj pa so oteževala medsebojna strankarska nasprotja. Članek, za bolj živo predstavitev takratnega slovenskega domoljubnega doživljanja, navaja odlomke iz spominov nekaterih tedanjih intelektualcev, ki so bili pronicljivi opazovalci družbenega dogajanja, kar jim je omogočilo preseganje sicer prostorsko in časovno omejenega razumevanja prihodnosti tedanjih slovenskih političnih elit. Med njimi Angela Vode.

Ključne besede: Slovenija, Slovenci, domoljubje, domovina, Država SHS, Kraljevina SHS, slovenska narodna zavest

ABSTRACT

PATRIOTISM IN SLOVENIA IN THE INTERWAR PERIOD (1918–1941)

In the introduction the article discusses the concept of patriotism and its importance for the formation of the national identity. This is followed by the outline of the definition of nation through the process of statehood, which Slovenians had undertaken immediately after the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy – in the State of Slovenes, Croats and Serbs. During its formation

* dr., izredni profesor, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, katedra za obramboslovje, Kardeljeva ploščad, SI-1000 Ljubljana; vladimir.prebilic@fdv.uni-lj.si

** univ. dipl. zgodovinarica, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; dunja.dobaja@inz.si

Slovenians had strong patriotic feelings, and at the same time they felt profound disappointment and dissatisfaction with the once dominant German government structures. The formation of the State of SHS was exceedingly solemn, which the article tries to depict by describing the festivities at the moment when the state was established, when Slovenians, proud of their nation, language and culture, looked into the future with great expectations, imagining an idealised unification with the Serbian brothers in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians. Gradually the time for sobriety arrived, indicating that Slovenians would once again have to fight for their own identity and the related cultural and linguistic characteristics and particularities. This struggle was made harder by the mutual opposition between the political parties. In order to provide a more vivid presentation of the Slovenian patriotic feelings at the time, the article quotes excerpts from the memoirs of certain intellectuals at the time – astute observers of the contemporaneous social developments, which allowed them to overcome the spatially and temporally limited understanding of the future of the Slovenian political elites of that period. One of these intellectuals was Angela Vode.

Keywords: Slovenia, Slovenians, patriotism, homeland, State of SHS, Kingdom of SHS, Slovenian national consciousness

Uvod

Domoljubje¹ je čustvo, ki ga moremo povezovati s korenem besede dom, saj se vsak posameznik rodi v določenem socialno-kulturnem okolju. To ga v določenem obsegu definira zato domoljubja ni mogoče diktirati. Domoljubje razumemo kot tisto čustvo, ki ima v hierarhiji vrednot poseben položaj. Ljubiti dom in domovino v širšem kontekstu je nekaj, kar pomaga in zagotavlja preživetje tako družine kot posledično naroda.²

Francoski politični mislec in zgodovinar Alexis Charles Henri Clerel de Tocqueville (1805-1859) je domoljubje opredelil kot nagonsko ljubezen do lastne države, kar pomeni, da je zanj domoljubje nekaj povsem naravnega. Gre torej za naravno težnjo po teritorialnosti, ki skupaj z družino predstavlja primarno vez posameznikove osebnosti s teritorialno skupnostjo, katero je nezavedno ponotranjil. Ljudje tako postanejo predani ljudem in krajem, ki so jim znani, ter vzgoji, ki so je bili deležni in jim predstavlja korenine domoljubja. Ne nazadnje ne smemo pozabiti dejstva, da vse

¹ Običajno se domoljubje in patriotizem enačita, čeprav je med njima tudi razlika. Patriotizem se nanaša na državo, domoljubje pa bolj na domače ognjišče. Patriotizem najbolj poudarjajo v ZDA. Predniki današnjih prebivalcev so prišli iz Evrope kot pripadniki različnih narodov. Potrebno je bilo vzpostaviti enotnost in identiteto na drugačni podlagi, to je državljanski. V: Spomenka Hribar. V: Pogovori pri predsedniku republike. Domoljubje: Ljubljana, 22. junij 2009. Ljubljana 2009 (dalje Spomenka Hribar. V: Pogovori pri predsedniku), str. 21.

² Vladimir Prebilič, Jelena Juvan: Domoljubje in nacionalna varnost: vojska kot steber domoljubnih struktur. V: Sodobni vojaški izzivi, Ministrstvo za obrambo RS, april 2014, št. 2 (dalje Prebilič, Juvan, Domoljubje in nacionalna varnost), str. 32.

to poteka v danih socialno-kulturnih, zgodovinsko regionalnih ter drugih okoliščinah, na katere posameznik ne more vplivati. Človeku sta z rojstvom dana določena kultura in določeni vedenjski vzorci, ki so značilni za vse pripadnike nekega naroda in se močno odražajo v nadaljnjem življenju človeka. Domoljubje najdemo tudi na seznamu državljanskih vrlin, in sicer kot izpeljano vrtilino, ki je odvisna od kraja in časa in ne od splošne moralne značilnosti človeka.³

Domoljubje v demokraciji odraža ljubezen, ki ljudi združuje in povzroči, da so posledično za nacionalno državo pripravljeni storiti marsikaj. Najpogosteje je domoljubje definirano kot predanost državi, nekateri avtorji pa ga definirajo tudi kot predanost narodu.⁴ Nikakor pa domoljubja ne smemo in ne moremo enačiti z nacionalizmom, kljub temu, da si vsaj v delu delita isto vrednostno izhodišče – narodi obstajajo, obstoj lastnega naroda pa ima za posameznika posebno moralno vrednost, zato je narod vreden posebne naklonjenosti. Pa vendar je pomembna vsebinska razlika med nacionalizmom in domoljubjem v razumevanje lastne identitete. Medtem ko domoljub iz poznavanja narodne zgodovine in kulturno-etnoloških značilnosti črpa lastno identiteto, tega ne moremo trditi za nacionalizem. Slednji izhaja iz komparacije in povečevanja lastnih narodnih dosežkov v primerjavi z drugimi narodi in nacijami.⁵

Nacionalizem je najprej povezan s konceptom nacije, torej konstitutivnega naroda, naroda, ki je dosegel oziroma si zagotovil državo. Zato je hote ali nehote povezan tudi z državnimi atributi in je s tega vidika nadpomenka domoljubju, ki se lahko in tudi se formira v večnacionalni državi oziroma v državi, kjer dominira kak večinski, najmočnejši ali najvplivnejši narod. Razmerje med njima praviloma ni komplementarno, temveč prihaja do trenj med njima. Obstaja pa tudi drugačna razlika med obema pomenoma. Domoljubje prvenstveno pomeni pozitivno emotivno razmerje do dežele torej domovine in ljudi, ki mu pripadajo,⁶ ter ima kot takšen največkrat naklonjen odnos do pripadnikov drugih narodov, kultur in ras. Za nacionalizem te prvinske pozitivne karakternosti ni mogoče vedno dokazovati. Nacionalizem ima namreč zelo različne politične in družbeno-moralne implikacije in manifestacije. Od skrajno pozitivnih do popolnoma nesprejemljivih, med katere sodijo vse tiste oblike, ki so prežete z nedemokratičnostjo, skrajnim nacionalnim šovinizmom, ekstremno ksenofobijo in superiorno ideologijo, temelječo na poniževanju ali podjarmljenju drugih, praviloma manjših narodov in nacij.⁷

Občutek pripadnosti državi (domoljubje) in naciji (rodoljubje) običajno označujemo kot nacionalno identifikacijo. Nacionalizem se razlikuje od domoljubja, ker v nacionalno identifikacijo vključuje, razen domoljubja, tudi rodoljubje. Domoljubje in rodoljubje sta res dve dimenziji nacionalne identifikacije, ki se merita z neodvisnimi merskimi lestvicami, vendar pa to ne pomeni, da je rodoljubje nujno agresivno in po-

³ Prav tam.

⁴ Vladimir Prebilič, Miro Haček, Simona Kukovič: Odnos mladih do domoljubja. Ljubljana 2013 (dalje Prebilič, Haček, Kukovič, Odnos mladih do domoljubja), str. 11.

⁵ Prav tam, str. 12.

⁶ Vladimir Struk: Leksikon politike. Maribor 1995, str. 234.

⁷ Prebilič, Haček, Kukovič, Odnos mladih do domoljubja, str. 11.

vezano s ksenofobijo. Ksenofobija je druga spremenljivka, ki se razlikuje od domoljubja, je pa lahko v enaki meri povezana z domoljubjem in rodoljubjem. Seveda je mogoče, da dobi nacionalna identifikacija v določenih okoliščinah negativen predznak; v tem primeru se nacionalizem, ksenofobija in šovinizem pomensko zelo približajo.

Domoljubje in rodoljubje sta povezana s poznavanjem nacionalne skupnosti in države. To vedenje ni dano, niti se ne podeduje, pač pa moramo do njega priti z raziskovanjem in prenosom na mladi rod. Nacionalna zavest se razvija s pomočjo kulturnih vsebin in znanja o domovini. Prav tako ta zavest obstaja v objektivnem in subjektivnem smislu, ki se razlikujeta, saj noben posameznik ne more vedeti vsega o svojem narodu in domovini, zato mora biti določen nek minimum, ki naj bi ga poznali vsi posamezniki, da bi se lahko izoblikovala solidarnost med člani nacionalne in državne skupnosti.⁸

Nacionalna identiteta je način, po katerem se posamezniki ali skupnosti razlikujejo v primerjavi z drugimi posamezniki ali skupnostmi.⁹ Nacionalna identiteta je jedro naroda, njegovo bistvo in njegov smisel obstoja. Nacionalno identiteto moramo razumeti kot izostreno in opredmeteno komponento sicer vsebinsko širše nacionalne zavesti, ki jo Južnič razume kot najbolj bistven sestavni del nacionalne identitete.¹⁰ Ta se oblikuje skozi daljša zgodovinska obdobja in je nerazdružljivo povezana s prostorom ter nacijo tega prostora. Prav to pa je bistveno v vsej zasnovi identitete. Temeljna značilnost je poleg že omenjenih lastnosti zmožnost identificiranja tako posameznikov kot družbenih skupin. In prav s prostorsko sestavino se je najlažje poistovetiti in je posredno ter neposredno pomemben dejavnik vpliva na nacionalno identiteto. Po Smithu¹¹ ima nacionalna identiteta dvojno funkcijo: ekonomsko-teritorialno-politično funkcionalnost, ki državi zagotavlja vire, ozemlje in delovno silo, naslanja pa se na racionalne procese, toda tudi intimno notranjo funkcionalnost, ki posamezniku zagotavlja samodefniranje, samospoštovanje ter zaznavo sebe in drugih.

Vendar je mogoče in morda nujno predstaviti še eno, nič manj ali celo bolj pomembno tretjo funkcijo nacionalne identitete – varnostno. Res je, da je ta funkcija v veliko primerih posledica delovanja drugih sistemov, ne samo in izključno nacionalno-varnostnega, zlasti kadar je govora v varnosti v njenem najširšem pomenu besede, je pa to izrazito izostreno v primerih obrambe elementov nacionalne identitete. Varnost v najširšem pomenu besede lahko opredelimo kot stanje, v katerem je zagotovljen uravnotežen fizični, duhovni in duševni ter gmotni obstoj posameznika in družbene skupnosti v razmerju do drugih posameznikov, družbenih skupnosti in narave.¹² Zgodovina izpričuje, da popolna prisilna integracija, katere cilj je izkoreninjenje naroda ali nacije, zahteva najprej vojaško premoč in nato sistematične ukrepe raznarodovanja oziroma izbriša nacionalne identitete. Sistematični ukrepi ra-

⁸ Prebilič, Juvan, Domoljubje in nacionalna varnost, str. 3.

⁹ Mirjana Ule Nastran: Sodobne identitete v vrtincu diskurzov. Ljubljana 2000, str. 3.

¹⁰ Stane Južnič: Identiteta. Ljubljana 1993, str. 320.

¹¹ Antony D. Smith: Nacionalni identitet. Beograd 1998.

¹² Anton Grizold: Oblikovanje slovenske nacionalne varnosti. V: Razpotja nacionalne varnosti. Ljubljana 1992.

znarodovanja so vrhunec dosegli prav v času druge svetovne vojne. Za to obdobje je značilna najbolj kruta oblika fizičnega izkoreninjenja, tedaj vse bolj jasno izrisanih potez slovenske nacionalne identitete.¹³

Slovenska narodna zavest se je oblikovala iz pripadnosti jeziku in kulturi, izvirajoči iz tega jezika.¹⁴ Slovenskega naroda, njegove zavesti in identitete ni v veliki meri oblikovala politična pripadnost državi, v kateri se je razvijal. Politični faktor se je v narodni zavesti pojavil razmeroma pozno, in sicer v programu Zedinjene Slovenije, ki je zahteval združitev vseh Slovencev v enotno upravno enoto, šele nato pa ustanovitev avtonomne slovenske dežele v neki večnacionalni državi. Takšnemu političnemu programu so Slovenci ostajali zvesti v Avstro-Ogrski monarhiji in v obeh Jugoslavijah. Razvijali so svojo narodno in domovinsko zavest in ji ostajali zvesti.¹⁵

Zavest, da slovenski narod potrebuje samostojno državo, je zorela počasi. Prvi pojavi so bili prisotni v prvi Jugoslaviji. Prav o tem so govorili pripadniki vseh političnih taborov, a le redki posamezniki.¹⁶

Razpad Avstro-Ogrske monarhije in prehod pretežnega dela slovenskega ozemlja v jugoslovansko državo ter začetek graditve slovenske državnosti v okviru Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. 10. 1918 pomenijo veliko prelomnico v novejši slovenski zgodovini.¹⁷

Slovensko časopisje iz omenjenega obdobja je polno člankov, ki na čustven način izražajo veselje nad odhodom iz Avstro-Ogrske monarhije in so polni izlivov domoljubnih čustev. V nekaterih je moč zaznati srd nad nekdanjimi gospodarji. Omenimo članek v Slovenskem narodu z naslovom V slovo!,¹⁸ ki se začne z besedami: »*Otresli smo se vas, ki ste nas zatirali. Ne prožimo vam roke v slovo. Same vesele obraze vidite po naših deželah. Od kod to? To je naša hvaležnost za vaše stoletno zatiranje, to je izraz našega upanja in našega prepričanja v boljšo bodočnost.*«¹⁹

¹³ Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor 1968.

¹⁴ Janko Prunk. V: Pogovori pri predsedniku republike. Domoljubje: Ljubljana, 22. junij 2009. Ljubljana 2009, str. 23.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Med tistimi, ki so verjeli v razpad monarhije je bila tudi slovenska intelektuala Angela, ki je v svojih spominih zapisala naslednjo osebno izkušnjo glede obstoja monarhije: »*Nekega dne (med prvo svetovno vojno, op. a.) sem imela z župnikom pogovor (kot učiteljica v Pirničah pod Šmarno goro, o. a.), ki je postal zame usoden. Takrat je viselo v zraku vprašanje prihodnje ureditve Avstrije, ki se je bližala vojaškemu porazu. Župnik je govoril o federativni ureditvi pod habsburškim žezlom, jaz pa sem se v svoji mladostni naivnosti dala izzvati. Mislila sem, da bi omadeževala svoj značaj, če ne bi govorila tako, kot mislim: Avstrija mora razpasti. Čehi imajo zunaj imenitne predstavnike, ki so za absolutno odcepitev, a o usodi južnih Slovanov gotovo ne bodo odločali samo Slovenci. On je bil besen: »Mi, katoliki, ne bomo nikdar sprejeli hegemonije pravoslavnih Srbov. Prihodnost slovenskega naroda je v okviru katoliške Avstrije...« Videla sem, da je bil habsburški okvir še vedno zelo močan, toda mladi se nismo mogli vključiti vanj». V: Angela Vode: Skriti spomin. Ljubljana 2004 (dalje Vode, Skriti spomini), str. 14-15.*

¹⁷ Miroslav Stiplovšek: Slovenski parlamentarizem 1927-1928: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Ljubljana 2000 (dalje Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem), str. 15.

¹⁸ Slovenski narod, 1. 11. 1918, str. 1.

¹⁹ Prav tam. Slovenska intelektuala Angela Vode je v svojem delu Skriti spomin opisala občutja, ki jih je v šoli doživljala kot otrok ob različnem obravnavanju slovenskih in nemških otrok: »*Prvi upor*

Slovenci so si po razpadu Avstro-Ogrske monarhije obetali miren in skladen nacionalni razvoj brez hegemonije in zatiranja.²⁰ Ta pričakovanja so se izjalovila. Slovenci so se znašli pred vprašanjem, kako razrešiti vprašanje slovenskega narodno-političnega bivanja v tako željno pričakovani južnoslovanski državi.²¹

»Doživeli smo trenutek, o katerem so sanjali naši pradedi, za katerim je drhtela stoletja duša vsakega zavednega Slovenca in Slovenke«²²

Osrednja misel slovenske novejšje zgodovine od programa Zedinjene Slovenije leta 1848 dalje je doseči osebno in narodno osvoboditev Slovencev in enakopraven položaj v občestvu narodov sveta.²³

V prizadevanjih za uveljavitev slovenske samoodločbe v okviru jugoslovanske države je bila odločilna ustanovitev Narodnega sveta za Slovenijo in Istro 16. in 17. avgusta 1918.²⁴ Z njim so katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS), liberalna Jugoslovanska demokratska stranka (JDS) in Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (JSDS) ter politična društva primorskih in koroških Slovencev ustanovila skupni politično-predstavniki organ v boju za narodnopolitično osamosvojitvev. Narodni svet je bil tisti organ, ki je ob avstrijski oblasti postopoma uveljavljal narodno oblast. Odločilno vlogo pa je odigral ob državni spremembi, to je ustanovitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS) 29. oktobra 1918.²⁵

V prizadevanjih zaščititi narod je Narodni svet aktiviral vse sile. Njegov predsednik dr. Anton Korošec je tako na primer pozval predstavnike Sokolov in Orlov

so dvignile v meni razmere v šoli. Takrat je bil boj za narodne pravice tako rekoč v ozračju. Komaj je slovenski otrok prestopil prag domače hiše in se vključil v prvo družbeno občestvo – v šolo, že je občutil razliko v položaju slovenskih in nemških učencev. Na vsakem koraku sem spoznavala, da imajo učenci, ki so se izdajali za Nemce, privilegirani položaj, da se z njimi ravna lepše kot s slovenskimi učenci. Tako se je dvignil v mladih dušah že v osnovni šoli odpor proti tej dvojni meri, ki smo jo občutili kot nezasluženo krivico.» – Vode, Skriti spomin, str. 8.

²⁰ Jurij Perovšek: Liberalizem in vprašanje slovenstva : nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918-1929. Ljubljana 1996 (dalje Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva), str. 8.

²¹ Prav tam.

²² Slovenski narod, 1. 11. 1918, str. 1, Proglasitev narodne vlade.

²³ Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 8.

²⁴ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 16. Slovenski politik, publicist Albin Prepeluh je v svojih spominih podal zanimivo pričevanje o ustanovitvi Narodnega sveta, ki nekako negira evforično vzdušje ob njegovi ustanovitvi, kakršno je podajalo dnevno časopisje. Seveda pa je bilo to njegovo subjektivno mnenje, kar je poudaril tudi sam. Zborovanja, ki se je vršilo v ljubljanski mestni dvorani, se je Prepeluh udeležil kot opazovalec Socialistične omladine (opozicija, ki se je razšla z vodstvom JSDS, opomba avtorjev). Program, sprejet na zborovanju ob ustanovitvi Narodnega sveta, po njegovem mnenju »nikakor ni bil nepomirljivo revolucionaren. Tudi debata je bila zelo umirjena, idejno skromna. Navdušenja ni bilo, nasprotno je med zborovalci prevladala neka bojzljiva medsebojna nezaupljivost. Napredek z ozirom na stilistiko majniške deklaracije je bil samo v tem, da se je govorilo o bodoči jugoslovanski državi na splošno in se ni več omenjalo teritorialnega okvira habsburške države in dinastije.« Glede ostalih točk dnevnega reda pa je zapisal: »K ostalim točkam dnevnega reda se je še mnogo govorančilo in se je omalavilo precej tako imenovane kulturne in gospodarske slame.« V: Albin Prepeluh: Pripombe k naši prevratni dobi. V: Sodobnost (1933), 1935, št. 6, str. 264-265.

²⁵ Prav tam, str. 17-18.

(svetovno-nazorski si sicer nasprotujoči telovadci, op. avtorjev)²⁶ naj se 28. oktobra 1918 udeležijo zborovanja z namenom ustanovitve narodne straže.²⁷ Korošec je napovedoval »burne čase«, ki bodo zahtevali, da je »vsakdo na svojem mestu« in da »izvršuje nalogo svojega poklica«.²⁸ Po deželi so se začeli namreč pojavljati klateži, dezertjerji in drugi, ki so ogrožali mir in red. Temu se je Narodni svet želel izogniti, zato je začel ustanavljati narodne straže. Pravni temelj vsake oblasti je namreč vzpostavljanje in izvajanje oblasti, kar ni mogoče brez delovanja notranje-varnostnega sistema.

Tudi ob pripravah na veliko manifestacijo v Ljubljani v čast narodne osvoboditve 29. 10. 1918 je dnevno časopisje pozivalo ljudi k dostojnemu obnašanju, brez izgrediv. Zavedali naj bi se, da so »sinovi kulturnega slovenskega naroda, ki hoče pokazati s to manifestacijo, da je vreden jugoslovanske svobode«.²⁹ Da bi mesto tudi navzven pokazalo svoja domoljubna čustva, so organizatorji manifestacije pozivali ljudi, naj okrasijo hiše z zastavami.³⁰

Manifestacija je bila uspešna. »Tisoči in tisoči naroda. Kdo bi preštel te tisočglave množice. Vse je šlo kot po uri.«³¹ Omenjeno manifestacijo v Ljubljani je dnevno časopisje označilo kot »zmagoslavje naroda nad okostenelim birokratizmom, nad nemštvom in nad brutalno silo germanskega fevdalističnega militarizma.«³²

Manifestacije v čast narodne osvoboditve so potekale tudi v drugih slovenskih krajih. Poglejmo vzdušje v Bohinjski Bistrici. Na predvečer 29. oktobra je na griču za vasjo zopet »po dolgih letih zatajevanja« zaplamtel kres. Pred občinskim domom se je zbrala vsa vas, ki je klicala slavo narodnim voditeljem, »osvoboditeljem in lepši prihodnosti troedinega jugoslovanstva«.³³ S himno »Ljepa naša domovina« se je pričel spreved z baklami, lampijoni, narodnimi zastavami in godbo.

²⁶ Zborovanja ob ustanovitvi Narodnega sveta so se udeležili tudi trije predstavniki Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, med njimi Anton Kristan, ki je dejal, da slovensko delavstvo sicer ne zaupa meščanskim strankam, delegacija stranke pa da je prišla na zborovanje samo zato, ker je prepričana, da so v življenju narodov trenutki, ko morajo sodelovati vsi. – Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi, str. 264.

²⁷ Slovenski narod, 25. 10. 1918, str. 2, Ustanovitev narodne straže.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Slovenec, 28. 10. 1918, str. 1, Praznik narodne osvoboditve v Ljubljani.

³⁰ Prav tam. Program manifestacije v Ljubljani v čast narodne osvoboditve je predvideval njen začetek že ob 6. uri jutraj z budnico. Igrale naj bi godbe iz Trbovelj, Zidanega mosta in Višnje gore. Ob 8. uri naj bi se zbrali reditelji pred hotelom Slon, ob 9. uri pa šolska mladina v svojih šolah, telovadci, to je Sokoli in Orli pa na Dunajski cesti. Predvideno je bilo, da se pred hotelom Slon zberejo predstavniki Narodnega sveta, političnih strank itd., predstavniki strokovnih, kulturnih in političnih društev pa na Franc Jožefa cesti. Manifestacija naj bi obogatil tudi obisk gostov (Čehi, Rusi itd.). Sprevod naj bi se vil po ljubljanskih ulicah. Popoldan je bila predvidena ljudska predstava v Narodnem gledališču, avtorja A. Jiraskova z naslovom Laterna, in jugoslovanska veselica na vrtu Uniona in v vseh njegovih prostorih. Manifestacija naj bi se zaključila ob 8. uri zvečer s slavnostno predstavo v Narodnem gledališču. V: Slovenec, 28. 10. 1918, str. 1, Praznik narodne osvoboditve v Ljubljani.

³¹ Slovenec, 30. 10. 1918, str. 1, Prestolnica Slovenije manifestira.

³² Prav tam.

³³ Slovenski narod, 3. 11. 1918, str. 2, Narodna proslava.

Domovino utemeljujemo na jeziku oziroma na kulturi.³⁴ Materinščina je tisto prvo, s čimer se človek sreča, je tisto, ki pojmuje vse stvari z imenom in jim daje pomen in odpira svet. Samo iz jezika, iz kulture, temelječe na nekem posebnem naravnem jeziku, lahko izvajamo domoljubje.³⁵ Upoštevač napisano lahko razumemo ponos in globoka domoljubna čustva ob uvajanju slovenščine kot uradnega jezika v uradih, šolah, na železnici, sodiščih in političnih uradih po prevratu.³⁶

Poglejmo, kako so to novico sprejeli železničarji. Po veliki ljubljanski manifestaciji v čast narodne osvoboditve 29. oktobra 1918 so železničarji odkorakali na trg pred glavnim kolodvorom, kjer je njihov govornik navdušeno naznanil, da je kolodvor doživel veliko spremembo.³⁷ Do nedavnega so se namreč na njem »šopirile črnožolte madžarske in pruske zastave«, sedaj pa so zavihrale z njega trobojnice kot »simbol naše mlade države in naše svobode«. ³⁸ Južnoslovanski železničarji habsburške monarhije naj bi najbolj občutili »težko pest militarizma in germanizma«. Ravno zato se »hočemo z vso strastjo oklepiti prapora svobode, ki ga je naš narod danes tako visoko dvignil«. ³⁹

V prizadevanjih po uresničitvi slovenske narodne samoodločbe in državnosti je bilo naslednje pomembno dejanje Narodnega sveta sestava Narodne vlade 31. oktobra, v katero so vstopili predstavniki vseh treh slovenskih političnih strank. Več kot polovico resorjev v vladi je pripadla SLS. Narodno vijeće je kot vrhovni organ nove samostojne in suverene Države SHS prevzelo le vodenje zunanje politike in vojaških zadev, pravico do razveljavitve zakonov in sodnih pomilostitev iz časa Avstro-Ogrske monarhije. Vse ostale pristojnosti naj bi samostojno izvajale posamezne narodne vlade. Predsednik prve slovenske narodne vlade je postal Josip Pogačnik.⁴⁰

Imenovanje Narodne vlade za Slovenijo je ljudstvo pozdravilo z navdušenjem in domoljubnim slavljenjem na Kongresnem trgu v Ljubljani.⁴¹ Množica ljudi je napolnila Kongresni trg in sosednje ulice. Z vseh strani so odmevali zbori, prepevajoči domoljubne pesmi. Vojaška godba 53. hrvaškega polka, ki je priredila pred magistratom in škofijskim dvorcem podoknice, je prikorakala v spremstvu vojaštva, dijaštva in občinstva pred deželni dvorec. Na balkonu le-tega so se pojavili člani Narodne vlade za Slovenijo, med njimi predsednik vitez Pogačnik, ki je prebral naznanilo. Zbrane je nagovoril s »svobodni državljani in državljanke«. ⁴² Prebral je imena članov vlade. Po vsakem prebranem imenu so množice navdušeno vzklikale. Pogačnik se je pred zbrano množico obvezal, da bo kot predsednik prve slovenske narodne vlade svojo nalogo opravljal z vso odgovornostjo. Ob zaključku njegovega govora je godba zaigrala vrsto domoljubnih pesmi kot »Ljepa naša domovina«, »Hej Slovani«, »Kje dom je moj?«. ⁴³

³⁴ Hribar. V: Pogovori pri predsedniku, str. 18.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Slovenski narod, 29. 10. 1918, str. 1, Uvedba slovenskega jezika v urade in šole.

³⁷ Slovenec, 30. 10. 1918, str. 2, Železničarji za narodne pravice.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 18.

⁴¹ Slovenski narod, 1. 11. 1918, str. 1, Proglasitev narodne vlade.

⁴² Prav tam.

⁴³ Prav tam.

»Mi Srbi vam zagotavljamo, da vam bo na naših ramenih toplo, da bomo vse delili«⁴⁴ : združitev Države SHS s Kraljevino Srbijo – 1. december, narodni praznik

V času, ko je slovenska Narodna vlada izvajala »že vso državno oblast«⁴⁵ so se v Narodnem vijeću pod pritiskom širjenja italijanske vojaške zasedbe slovenskih in hrvaških ozemelj ter akcije oblastnih vrhov Kraljevine Srbije ob podpori unitarističnih in centralističnih sil, zlasti pa srbskega prebivalstva v Državi SHS, začele sklepne razprave o združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS).⁴⁶

Avstro-ogrski Jugoslovani so bili sicer res svobodni, toda svoj dom so si morali še zgraditi in ga obvarovati. Državo so imeli, a meje še niso bile dokončno določene. Poleg skrbi, kako si bodo uredili domovino, je bila njihova glavna skrb potek meja. Severno ozemlje še ni bilo prosto nemškega pritiska. Še bolj pereč je bil položaj na jugu, kjer si je italijanski sosed na silo prisvojil »najlepši in najbogatejši« kos slovenske zemlje ter vzel »najboljše in najzavednejše naše ljudi«.⁴⁷

Zaradi omenjene nevarnosti naj bi bila prva dolžnost Slovencev zbrati vse svoje sile proti prodiranju sovražnika.⁴⁸ Pisec omenjenega članka (ime in priimek ni sta navedena, op. avtorjev) v liberalno usmerjenem časopisu Slovenski narod je bil kritičen do vseh tistih, ki so se v odločilnih trenutkih, ko je šlo za obrambo meja domovine, spraševali o ureditvi bodoče skupne jugoslovanske države (republika ali monarhija).⁴⁹ Avtor prispevka je zapisal, da je pomemben le odgovor na vprašanje,

⁴⁴ Slovenec, 12. 11. 1918, str. 1, Zdravo bračo Slovenci.

⁴⁵ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 23. Glede na obseg državne oblasti, ki je pripadal slovenski Narodni vladi in pristojnosti, ki so ostale pridržane Narodnemu vijeću, lahko ugotovimo, da je bila Slovenija v državnopravnem pogledu federativno povezana z Državo SHS. Imela je namreč posebno državno oblast, ki so jo opravljali posebni, necentralni organi, to so poverjeništa slovenske Narodne vlade. Tak položaj Slovenije v Državi SHS je Narodno vijeće sprejemalo v celoti, saj je njegov osrednji odbor na seji 3. novembra 1918 odobril »imenovanje avtonomnih oblasti v Sloveniji«. – Jurij Perovšek: Slovenska osamosvojitve v letu 1918 : študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ljubljana 1998, str. 82.

⁴⁶ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 23.

⁴⁷ Slovenski narod, 6. 12. 1918, str. 1, Nekaj predzgodovine o naši svobodi.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Zagovorniki republikanske ureditve skupne jugoslovanske države so monarhijo smatrali kot anahronizem, saj so stare monarhije propadale, republika pa je bila državna oblika prihodnosti. Niso želeli, da bi bila jugoslovanska država nekakšen anahronistični otok sredi samih republik, ki so se že ali pa se še bodo oblikovale okoli nje. Zagovorniki republike so srbski dinastiji sicer priznavali zasluge za srbski narod, prav tako so spoštovali mišljenje »svojih plemenskih bratov Srbov« in iz njihovega republikanskega naziranja ni izviral nikakršna mržnja do njih, pač pa le skrb za srečen razvoj domovine in ljudstva. Novi čas je namreč v ospredje postavil suverenost ljudstva, ki ne želi biti več vladano, temveč si želi samo vladati. V: Slovenec, 12. 11. 1918, str. 1. Jugoslovanska republika. Svoje jasno stališče glede oblike vladavine je Srbija izrazila že pred združitvijo. Časnik Slovenski narod je objavil mnenje srbskega politika (ne navaja katerega, opomba avtorjev), ki je res mnenje posameznika, a razvoj kasnejših dogodkov dokazuje, da je bilo njegovo mnenje dejansko splošno. Omenjeni srbski politik je izjavil, da Srbi iz Srbije ne dovolijo nikakršne diskusije glede oblike vladavine in glede dinastije. Želijo enotno centralistično monarhijo pod obstoječo dinastijo. Pri tem naj bi imeli popolno podporo Srbov

kdo nas lahko reši. V tistem trenutku je to lahko bila le Srbija in če je »ta Srbija danes monarhična, nas bo pač rešila monarhična Srbija. Zvezo z monarhično Srbijo sprejemamo zato, ker nam je ujedinjenje nad vse in smo temu ujedinjenju pripravljeni doprinesiti marsikatero žrtev«. ⁵⁰

Redka opozorila (na primer slovenska politika in publicista Albin Prepeluh in Anton Štebi, opomba avtorice) pred tem prenačljenim korakom in napoved hudih bodočih narodnopolitičnih bojov zaradi vrste »plemenskih« razlik so bila preslišana. ⁵¹ Centralistične sile so takoj po prvdecembrskem aktu začele izvajati ukrepe za oslabitev vseh oblik samostojnega organiziranja oblasti v posameznih jugoslovanskih deželah. ⁵²

Kakorkoli že, prvi december je postal narodni praznik, ki so ga Slovenci vsako leto obhajali.

Na dan združitve leta 1918 se je Ljubljana ponovno odela v praznične barve. ⁵³ Delo je počivalo, uradi in prodajalne so bili zaprti, v šolah so potekale proslave, vse mesto je bilo v narodnih zastavah. Politika ni zmotila domoljubnega doživljanja združitve vseh jugoslovanskih pokrajin. S poslopja Kazine, središča nemškega družabnega življenja, je ponosno plapolala velika slovenska trobojnica, na nemškem gledališču pa je bila izobešena belo-zelena mestna zastava. Balkon mestne hiše je bil okrašen in med zelenjem se je bohotila slika novega voditelja, kralja Petra I. Mestne ulice so bile polne praznično razpoloženih ljudskih množic, ki so navdušeno manifestirale za »srečno izvršeno« narodno in državno združitve. Klici Živela Jugoslavija, Živela Srbija, Živel kralj Peter, Živel regent Aleksander so gromko odmevali po ulicah. Godba je igrala (srbsko) himno nove skupne države »Bože pravde« (Bog pravice), ki so jo ljudje poslušali odkritih glav. ⁵⁴

Rodila se je ljubezen do nove domovine, ki pa jo je skrhalo »sovražno strankarstvo

iz nekdanje Avstro-Ogrske monarhije. Glede Slovencev in Hrvatov je izjavil, da obojih Srbi ne silijo k združitvi. Če on želijo priti, so dobrodošli, ni pa umestno od njih, da zahtevajo spremembo oblike vladavine. V: Slovenski narod, 29. 11. 1918, str. 1, Trpka, odkrita a istinita beseda.

⁵⁰ Slovenski narod, 6. 12. 1918, str. 1.

⁵¹ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 24. Svoje razočaranje nad novo državo Kraljevino SHS, v kateri je bil slovenski narod ponovno podrejen je v svojih spominih izpovedala tudi Angela Vode: »Nova država nikakor ni izpolnila naših upov in pričakovanj. Srbi niso nikdar prikrivali, da nas smatrajo podjarmljen narod, za molzno kravo ter so nas obdavčevali bolj kot smo mogli prenesti. V šoli se je uveljavljala jugoslovansčina, slovenski otroci so se morali učiti cirilice in srbohrvaščine. Hrvatje so bili v boju proti zapostavljanju notni, pri nas pa so se nadaljevali tradicionalni boji med klerikalci in liberalci: zdaj eni, zdaj drugi so bili jeziček na tehtnici v vladi, ko je šlo za izigravanje Hrvatov, a s tem tudi naših koristi v prid srbski čaršiji. Po vsej državi se je razpaslo podkupovanje, brez katerega nisi nikamor prišel. To je bil način srbskega uradovanja. Srbi so ostali Srbi, drugi pa smo postali Jugoslovani. Nekateri levo usmerjeni Slovenci so ostali sicer veskozi pri zahtevah po avtonomiji, med njimi Prepeluh, Lončar in Toni Štebi, toda ostali so osamljeni. Slovenci se še niso znašli. Klerikalci so sicer poudarjali zahtevo po avtonomiji, toda samo dotlej, dokler so bili v opoziciji, potem pa so se prilagodili za nekaj koristi za svojo stranko.« – Vode, Skriti spomin, str. 18.

⁵² Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 24.

⁵³ Slovenski narod, 14. 12. 1918, posebna izdaja, str. 1, Narodni praznik v Ljubljani.

⁵⁴ Prav tam.

in medsebojno uničevanje«. ⁵⁵ Ljubezen do domovine in naroda so zasenčili »ideali našega časa«, to je denar, politična moč in udobno življenje. »Sedanji rod« naj bi izgubil prave ideale, zato je »naš up in naša prihodnost« mladina. ⁵⁶

Da bi ponovno našli pravo ljubezen do domovine in naroda je višji šolski svet ob drugi obletnici združitve na prošnjo Jugoslovanske matice odredil, da se v letu 1920 narodni praznik na srednjih šolah obhaja v spominu na »zasužnjene brate v Korotanu in Primorju«. ⁵⁷ To odredbo je pozdravila mladina, srednješolsko učiteljstvo in vsa javnost z odobravanjem. Glede na to, da je, tako članek, tedanja generacija izgubila prave ideale in se oddaljila od ljubezni do naroda in domovine, naj bi bila mladina tista, ki bo v prihodnosti rešila »brate«, ki so ostali izven domovine. V želji po uresničitvi omenjenega cilja naj bi po šolah organizirali domovinske šolske prireditve in s tem vzbujali in gojili pravo in nesebično ljubezen do naroda in domovine. Izobraževalna društva, mladinske organizacije, ljudske in dijaške kongregacije, telovadna društva, srednješolske in visokošolske organizacije, skratka vsa omenjena društva in organizacije ne glede na strankino pripadnost, naj bi med svoje delovne naloge uvrstila tudi točko: delo za »zasužnjene brate«, ki so ostali izven domovine pod italijansko ali avstrijsko oblastjo. Zato naj bi pri vsakem občnem zboru, pri vsakem javnem nastopu vnašali v najširše plasti slovenskega naroda zavest, da se je slovenskemu narodu zgodila krivica, ki mora biti popravljena. Popravila naj bi jo mladina. Mladina naj bi ponovno brala slovenske pesnike in pisatelje (Gruden, Gradnik, Župančič, Bevk itd.). Njihova dela naj bi Jugoslovanska matica objavila v priročni obliki in dostopni ceni. Dela slovenskih pesnikov in pisateljev naj bi prišla v vsako hišo, v vsako društvo, v vsako knjižnico in v šolska berila. ⁵⁸

V tem smislu so obhajali narodni praznik prvi december tudi v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano 1. decembra 1920. ⁵⁹

Praznovanje prvega decembra je bilo še posebno slovesno pri Slovencih na Štajerskem, ki jim je nova država prinesla to, da so ostali skupaj s svojimi slovenskimi brati v skupni državi.

Maribor je 1. decembra 1928 proslavljal dva zgodovinska dogodka za slovenski narod, in sicer desetletnico obstoja narodne države in desetletnico zavzetja, to je osvoboditve Maribora, izpod nemške oblasti. ⁶⁰ Mariborčani so se s ponosom spo-

⁵⁵ Slovenec, 4. 12. 1920, str. 1, Velika naloga naše mladine (Narodni praznik 1. 12. 1920 v škofjski gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano).

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Prav tam. Prireditve na omenjeni šoli je potekala v znamenju petja in recitiranja domoljubnih pesmi. Dijaki so recitali pesmi iz Bevkovega cikla Pomlad 1919, Prva pesem, Pismo moje žene, Župančičevo Bolnik, Gradnikovo Pesem iredentistov, Grudnovno pesem Tržaškim bratom. Mešani zbor je zapel pesem Slovenska zemlja in Flajšmanovo Triglav. Vrhunec prireditve je bil govor ravnatelja A. Koritnika, ki je mladino pozval, naj strmi k uresničitvi tega, da se bodo pod okrilje Jugoslavije združili vsi Slovenci.

⁶⁰ Slovenski gospodar, 22. 11. 1928, str. 1, 1. december - zmagoslavni praznik slovenskega naroda na severni meji.

minjali tega dne, ki jim je omogočil samostojno odločanje o svoji usodi, dne, ki jim je omogočil, da »*se blestijo slovenski napisi po belih cestah naših mest, trgov in vasi*«. ⁶¹ Slovenke in Slovenci mariborske oblasti naj bi se torej 1. decembra 1928 zbrali v Mariboru in pokazali svetu, da složno stojijo za svojo domovino. Ta ljubezen do domovine ni bila omajana niti deset let kasneje, ko je Maribor in s tem vsi Slovenci na Štajerskem proslavljali dvajseto obletnico svobode. ⁶²

Prvi december ni bil le narodni praznik odraslih. Zavedanje o njegovem pomenu so želeli vzbuditi tudi pri najmlajših. Poglejmo primer kraja Studenci pri Mariboru, ki je 1. decembra 1938 proslavljalo dvajsetletnico Jugoslavije. ⁶³ Praznik je bil toliko pomembnejši, ker je bil v sokolskem domu v spomin na dvajsetletnico svobode razvit »*dečji prapor*«, ki ga je v spomin na sokolsko Petrovo petletko daroval podstarosta Joško Vokač. V Studencih je bilo 140 otrok vključenih v sokolsko društvo. Na praznik dvajsete obletnice osvoboditve je bilo 15 otrok sprejetih v vrste naraščajnikov. Ob praznovanju narodnega praznika je bil v sokolskem domu organiziran bogat kulturni program, pri katerem so sodelovali tudi otroci. ⁶⁴

Ob deseti in dvajseti obletnici skupne jugoslovanske države je tedanje dnevno časopisje posredovalo nekakšen rezime dela in dogajanja v državi. Prvodecembrski akt leta 1918 so ljudske množice sprejele z navdušenjem. Njihovi upi v novo državo so bili veliki. Prevladovalo je stališče, da bo nova država prinesla vse pravice, ki jih imajo državljani v moderni in demokratični državi. Ob deseti obletnici je takratno dnevno časopisje ugotavljalo, da je Jugoslavija sicer nujna, toda ljudje niso zadovoljni z njeno ureditvijo in razmerami v njej tako, kot bi želeli in kot so pred desetimi leti tudi pričakovali. ⁶⁵ Kljub povedanemu pa naj ne bi obupali nad bodočnostjo Jugoslavije, saj je pričakovati njeno »*ново vstajenje*« in v tem upanju so tudi praznovali njeno desetletnico. ⁶⁶ Proslave ob obletnici so se vrstile po celi državi. Prebivalstvo države je želelo pred ostalimi državami pokazati svojo zvestobo do domovine, ki se je sicer soočala z notranjimi nesoglasji, a je bila njihova domovina, v katero so verjeli. ⁶⁷ Ob desetletnici je Leonova družba izdala, pod uredništvom ravnatelja dr. Josipa Mala, zbornik »Slovenci«, vsebujoč opise slovenske osvoboditve. Avtorji tekstov so bili ljudje, ki so aktivno sodelovali pri teh zgodovinskih dogodkih. ⁶⁸

Ob dvajseti obletnici zedinjenja slovenskega, hrvaškega in srbskega naroda v eno državo je bilo dnevno časopisje veliko bolj zadovoljno nad dosežki skupne države. Priznavalo je, da je Jugoslavija prestala veliko notranjih in zunanjih težav, doživela marsikatero politično krizo in se nahajala v hudih gospodarskih stiskah, a je vse premagala »*s svojo jekleno odpornostjo, moralnim zdravjem svojega tesno z rodno grudo*

⁶¹ Prav tam.

⁶² Slovenski narod, 2. 12. 1938, str. 3, Maribor ob 20 letnici naše svobode.

⁶³ Prav tam, V Studencih.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Slovenski narod, 30. 11. 1928, str. 1, Ob desetletnici ujedinjenja.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Slovenec, 1. 12. 1938, str. 4, Pogovor o jubilejni izdaji zbornika »Slovenija«.

povezanega ljudstva ter po modrem vodstvu svoje vladarske rodbine«. ⁶⁹ Ob praznovanju obletnice se je spomnilo mož, ki so imeli največ zaslug za osvoboditev Slovencev in združitvev s svojimi brati v eno državo. Imena J. E. Krek, škof Anton Bonaventura Jeglič in Anton Korošec so bila imena, ki so se večno zapisala v slovensko zgodovino.

V vseh dvajsetih letih se je bil boj za ohranitev samostojnosti slovenskega naroda, ne toliko politično kot predvsem kulturno. Pisatelj in domoljub Ivan Cankar je že leta 1913 poudaril: »*Politično zedinjenje da, jezikovno ne.*« ⁷⁰ Zavzel se je torej za politično povezavo Slovencev z drugimi jugoslovanskimi narodi, a za ohranitev vseh narodnih posebnosti. V novi državi so se slovenski kulturni delavci zavzemali za samobitnost slovenske kulture in jezika. Njihova prizadevanja so bila uspešna, saj smo Slovenci dobili svojo Akademijo znanosti in umetnosti, prenehal je tudi boj za obstoj slovenske univerze. ⁷¹

Največji uspeh ob dvajseti obletnici je bil torej ta, da je bila kulturna samobitnost slovenskega naroda priznana in zagotovljena.

Opisane dosežke Slovencev v Jugoslaviji pa so kmalu zasenčili svetovni dogodki, to je bližajoča se vojna, ki ni prizanesla nikomur. Maribor in celotna Štajerska se je morala ponovno boriti za svoj narodni obstoj. Načrt nemškega okupatorja je bil, narediti to deželo ponovno nemško. Ta svoj načrt je pričel takoj ob okupaciji tudi uresničevati. Ostali del Slovenije, ki ga je okupiral italijanski okupator, je bil prav tako izpostavljen raznarodovanju in uničenju Slovencev kot naroda, a postopoma. Italijanski okupator je želel to doseči na daljši rok.

Različnost v razumevanju in izkazovanju domoljubja

Slovenski politični prostor sta izmenično obvladovala dva osrednja politična tabora liberalni in klerikalni. V prelomnem obdobju ob koncu prve svetovne vojne se je zaključil proces oblikovanja organizacijsko sklenjenih političnih taborov. ⁷² Liberalni tabor je postal enoten z združitvijo obeh pokrajinskih liberalnih političnih strank, in sicer Narodno napredne stranke iz Kranjske in Narodne stranke iz Štajerske dne 29. in 30. junija 1918. Z združitvijo je bila oblikovana Jugoslovanska demokratska stranka (JDS). Njena ustanovitev je slovenskemu liberalnemu taboru dala priložnost, da je predstavil svoje poglede glede reševanja slovenskega nacionalnega vprašanja. Njegovi pogledi so se v tem trenutku povsem ujemali s splošno uveljavljeno slovensko narodno in politično voljo po nacionalni samoodločbi in ustanovitvi samostojne in neodvisne jugoslovanske države. Ravno zato je JDS v času svojega nastanka skupaj z Jugoslovansko socialdemokratsko stranko (JSDS) in Vseslovensko ljudsko stranko (VSL) predstavljala pomembno organizacijsko in politično oporo narodno osvobodilnemu programu. ⁷³

⁶⁹ Prav tam, str. 1, Dvajset let naše svobodne in državne samostojnosti.

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Prav tam, str. 3, Nekaj misli ob 20 letnici zedinjenja.

⁷² Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 29.

⁷³ Prav tam.

Po prvodecembrskem aktu se je začela v Sloveniji krepi vloga JDS. Vedno bolj je bilo očitno, da postaja opora beograjskih centralističnih krogov. Ti so jo podpirali, kar se je pokazalo pri kadrovske sestavi prve slovenske Deželne vlade, v kateri SLS ni imela več večine, tako kot prej v Narodni vladi.⁷⁴ V času t. i. deželne krize februarja 1919, ko se je reševal problem razširitve pristojnosti Deželne vlade in oblikovanja pokrajinskega zbora ter vprašanje stopnje podrejenosti centralnim organom v Beogradu, so se medstrankarski odnosi hudo zaostri. Odločalo se je namreč o bodočem avtonomističnem ali centralističnem položaju Slovenije.⁷⁵

V ospredje pa so stopili tudi različni pogledi na vprašanje narodnosti. Slovenski liberalizem je svoje poglede na vprašanje narodnosti jasno izrazil prav ob nastanku JDS. Stranka je sebe poimenovala kot narodna stranka.⁷⁶ V svoji narodnosti je videla poleg skupnosti jezika tudi skupnost kulturnih in socialnih posebnosti, ki jih je ustvarilo ljudstvo tekom stoletij. Te posebnosti naj bi jamčile slovenskemu narodu nravni in gmotni obstoj.⁷⁷ Slovenski liberalizem je torej zagovarjal obstoj posebne slovenske nacionalne individualnosti. Kako potem razumeti in pojasniti jugoslovansko integralistično usmeritev, ki je z ustanovitvijo JDS postala tudi formalno sprejeto liberalno narodno-programsko načelo?⁷⁸ Očitno je prišlo znotraj liberalnega tabora do duhovnega preobrata, do novega stanja zavesti, ki je odmisllilo slovensko nacionalno identiteto, njeno antropološko vsebino pa je prevzel jugoslovanski integralistični nacionalni princip.⁷⁹ To je pokazal že ustanovni zbor JDS, ki je stališče liberalne politike do vprašanja slovenskega naroda postavil v jugoslovanski kontekst. Znotraj liberalnega tabora je vsekakor obstajala zavest o slovenski nacionalni entiteti, o samosvojesti slovenske narodne skupnosti, toda ta zavest je imela svoj antipod.⁸⁰

Vidovdanska ustava iz leta 1921 je zaradi množičnega nestrinjanja z njenimi določili zaostri nacionalno vprašanje.⁸¹ Kot osnovno narodnostno načelo je uveljavljala nacionalni unitarizem, ki je Slovence, Hrvate in Srbe opredeljeval kot »plemena« enotnega jugoslovanskega naroda (drugih »plemenskih« imen sploh ni omenjala). Vzporedno pa je ustava z načelom en narod – ena država uzakonila jugoslovanski državni centralizem. Celotno področje Kraljevine SHS je smatrala kot enoten državnoopraven teritorij in ga ne upoštevač narodno-zgodovinska merila aritmetično razdelila na 33 oblasti. Slovenija je bila upravno razdeljena na ljubljansko in mariborsko oblast, kar je Slovincem odvzelo eno izmed osnovnih možnosti za skladen nacionalni

⁷⁴ Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem, str. 27.

⁷⁵ Prav tam. Medstrankarska nasprotja so bila slovenska realnost že v času obstoja Avstro-Ogrske monarhije. Albin Prepeluh je v svojih spominih zapisal, da se je v začetku vojne politična razdvojenost med klerikalno in liberalno miselnostjo »razdivjala do dna«. V: Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi, Sodobnost (1933), 1936, št. 11/12, str. 265-266.

⁷⁶ Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). Ljubljana 1998, str. 23.

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ Perovšek, Liberalizem in vprašanje slovenstva, str. 36.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ Prav tam, str. 204.

razvoj, to je celovitost lastnega narodnega ozemlja. S tem je Slovence, Hrvate in Srbe postavila pred odločitvijo, ali pristanejo na lastno nacionalno izničenje ali pa se odločijo za narodno preživetje in boj za takšno jugoslovansko skupnost, v kateri bo vsak narod imel možnosti za svoboden nacionalni razvoj.⁸²

Zahteve po reviziji Vidovdanske ustave in po avtonomistično-federativni preureditvi jugoslovanske države so postajale v Sloveniji vedno glasnejše. Te zahteve so podprle vse stranke in politične skupine, ki niso pripadale slovenskemu demokrasko-kmetijskemu političnemu bloku. Najglasnejši so bili v katoliškemu taboru, saj je bila SLS že od začetka glavna nosilka avtonomističnega programa. Zahteve po slovenski avtonomiji in federativni preureditvi Jugoslavije so imele oporo tudi med delavskim gibanjem, zlasti med slovenskimi komunisti.⁸³ Od leta 1921 so se za avtonomno Slovenijo zavzemali tudi avtonomisti Albina Prepeluha. To je bila skupina znanih kulturnih in političnih delavcev, ki se je spomladi 1921 ločila od JSDS, ker se ni strinjala z njenim pristajanjem na centralizem in jugoslovanski nacionalni unitarizem. Skupina je svoja stališča izražala v glasilu *Avtonomist*, oktobra 1924 pa se je organizirala tudi kot politična stranka. Združenje slovenskih avtonomistov se je preoblikovalo v avtonomistično usmerjeno Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev.⁸⁴ Avtonomistično-federalistično usmeritev je podpirala tudi Slovenska republikanska stranka (SRS), ki pa je razpadla že kmalu po volitvah v narodno skupščino marca 1923.

Liberalni tabor podobno kot delavsko gibanje ni povsem nasprotoval prizadevanjem za nacionalno emancipacijo slovenskega naroda v Kraljevini SHS.⁸⁵ Avtonomistična misel je obstajala tudi med slovenskimi liberalci. Slovenski avtonomizem liberalne smeri je utemeljila Narodno socialistična stranka (NSS), ki je že pred sprejemom vidovdanske ustave zavračala centralizem in zahtevala avtonomijo upravno zedinjene Slovenije. Popolna jezikovna, kulturna in gospodarska enotnost se je NSS zdela povsem nenaravna.⁸⁶

Odpor do umetnega in nenaravnega stapljanja treh narodov v en jugoslovanski narod ter zanikanje njihovih individualnih posebnosti, torej odpor zoper jugoslovanski unitarno-centralistični nacionalni koncept se je z vso razsežnostjo pokazal, ko je bila ogrožena avtonomija ljubljanske univerze. V dnevem časopisju je moč zaslediti

⁸² Prav tam, 204-205.

⁸³ Prav tam, str. 206.

⁸⁴ Prav tam. Kakšna nejasnost je vladala med socialnimi demokrati v narodnostnem vprašanju, kaže izjava socialdemokratskega politika in književnika Etbina Kristana: »*Jaz pa si upam trditi, da Slovenci nismo samostojen narod, marveč le odlomek še ne konsolidiranega naroda.*« Kakšno nasprotje v primerjavi s stališčem Ivana Cankarja, ki je že leta 1913 ugotovil, da jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem pogledu sploh ne obstaja. Angela Vode je v svojih spominih zapisala, da so pomanjkanje jasnosti v teh vprašanjih občutili skozi obe desetletji prve Jugoslavije. – Vode, *Skriti spomin*, str. 18.

⁸⁵ Prav tam, str. 207. Delavsko gibanje je po svojem socialističnem krilu zagovarjalo jugoslovanski unitarno-centralistični nacionalni koncept, komunisti pa so zahtevali narodno samoodločbo in federacijo. V: Perovšek, *Liberalizem in vprašanje slovenstva*, str. 207.

⁸⁶ Prav tam, str. 207-208.

precej ostre članke, ki se sprevržejo v ostre napade SLS do JDS.⁸⁷ V pričujočem članku, objavljenem v katoliško usmerjenem časniku Slovenec, je ljubljansko »vseučilišče«, to je univerza, poimenovano kot najvišji in najsvobodnejši kulturni zavod. Je simbol neodvisnosti, prostosti in svobode. Svobodna univerza pa sodi na svobodna tla in taka tla morajo biti za univerzo ustvarjena tudi v Ljubljani, kajti le svobodna, avtonomna Ljubljana kot glavno mesto svobodne in neodvisne Slovenije bo lahko dajala močno oporo svobodni in neodvisni slovenski univerzi. »Politični divjaki« so poskušali potegniti univerzo v svoje »poulične, strankarske namene«. Tega SLS naj ne bi dovolila, saj si bo na vso moč prizadevala, da ohrani slovenskemu narodu njegov najvišji kulturni zavod. Univerza, tako članek, mora ostati slovenska, saj v svetu predstavlja višek slovenske kulture in sposobnosti. Prav za ohranitev omenjenega si je SLS zadala za cilj »iztrebiti nazore namišljenih Jugoslovenov«, ki so imeli namen vključiti univerzo v »neko čudno mešano morje zajedničarskega jezika, čigar slovnico menda že piše sam dr. Franc Ilešič«.⁸⁸

Cilj je torej avtonomna Ljubljana z avtonomno univerzo, ki bo kljubovala vsem težavam in tudi Jugoslovanski Zajednici (t. i. staroliberalci) in JDS, ki ju prispevek imenuje »izvržki njenega telesa«.⁸⁹

Glasilo Jugoslovanske Kmetijske Zveze Domoljub je v enem izmed svojih prispevkov slovenske liberalce označil kot »nosilce suženjskega duha«. V obdobju Avstro-Ogrske monarhije naj bi bili »veliki živio – Slovenci«, kar pa jih naj ne bi oviralo, da ne bi pisali hvalnic cesarju Francu Jožefu. Po razpadu monarhije pa so »zavrgli slovenstvo ter so vsi srečni, če lahko čim bolj pluvajo po njem ter ga gospodarsko in kulturno ubijajo, samo da se prikupijo gospodi v Beogradu«.⁹⁰

Suženjski duh, o katerem govori omenjeni prispevek v Domoljubu, naj bi Slovenci dobili v tisočletni odvisnosti od tujcev. Te lastnosti se Slovenci niso znebili niti v Jugoslaviji, ampak ga, tako članek, še posebno gojijo. Hkrati pa naj bi bil tovrsten suženjski duh Srbom popolnoma tuj, še celo več, prav zoprni. Vzrok za to članek vidi v lastnosti Srbov, ki naj bi se od nekdaj z največjo hrabrostjo borili proti vsaki krivici, ki se je godila narodu. V tem boju si naj bi privzgojili nek zdrav ponos, ki ne kloni.⁹¹

Časnik Domoljub je bil katoliško usmerjen časopis, ki je tudi sicer svaril pred liberalnim odnosom do sveta in življenja nasploh. Njihovi pogledi naj bi bili preveč svobodomiselnih in oddaljenih od krščanskih načel. Domoljub si je prizadeval za domovino, temelječo na krščanskih načelih. Za dosego tega se je zlasti obračal na žene in dekleta, ki v družini skrbijo (oziroma dekleta, ki bodo skrbela) za vzgojo otrok. Zato, da bi preprečili vzgojo otrok v »brezverskem duhu in sokolski podivjanosti«⁹² je Domoljub pozival žene in dekleta, da širijo krščanska načela ne samo v družini am-

⁸⁷ Slovenec, 1. 12. 1922, str. 2, Za slovensko vseučilišče.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ Prav tam.

⁹⁰ Domoljub, Mesečna priloga Domoljubove podobe, 22. 10. 1925, str. 446, Slovensko prokletstvo.

⁹¹ Prav tam.

⁹² Domoljub, 15. 11. 1920, str. 450-451, Žene in dekleta!

pak tudi izven nje. Ob volitvah v ustavodajno skupščino (konstituantno) novembra 1920 na primer je med dolžnosti žena in deklet določal: agitacijo za stranko, ki bo poslala v ustavodajno skupščino moške, ki bodo stali na krščanskih načelih; takšna stranka naj bi bila le SLS, dalje, spodbujanje krščanskih volivcev k volitvam in nepoučenim pojasniti način volitev. Žena in dekle morata torej sodelovati v boju za »križ, domovino in svobodo«. ⁹³

Liberalna stran je tovrstne obtožbe smatrala za »klerikalno demagogijo« proti kateri se naj bi borili že njihovi »idejni predniki«. ⁹⁴ Ti so se torej borili za duhovno osvoboditev od klerikalizma. Ta boj pa naj bi potekal vzporedno z oblikovanjem nacionalne državne samostojnosti. Liberalni tabor je katoliškega poimenoval kot »sovražnik državne misli in kulturnega napredka, ki gleda kot črv stalno na narodnem telesu«. ⁹⁵ Poudarjali so, da njihova, torej liberalna, ljubezen do domovine ni ne pogojna ne pogodbeni in ni nastala ne zaradi Beograda ne zaradi monarhične vladavine, pač pa je to ljubezen in prepričanje obenem, da za Jugoslovane, še posebej Slovence ni svobode v primeru propada državne tvorbe, ki je nastala 1. decembra 1918. ⁹⁶

Z uvedbo osebne diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929, je bilo politično življenje v jugoslovanski državi ohromljeno. Kralj je razveljavil ustavo, razpustil Narodno skupščino, razpustil in prepovedal vse politične stranke in se postavil na čelo celotne oblasti v državi. Poleg kralja je kot politični dejavnik obstajala le še vlada, ki jo je kralj imenoval in oblikoval po svoji volji. ⁹⁷ Glede narodnostnega vprašanja se je kraljevi režim opiral na že prej ustavno in politično uveljavljeno doktrino, po kateri je Kraljevina SHS enonarodna država, Slovenci, Hrvati in Srbi pa le »plemena« namišljenega enotnega jugoslovanskega naroda. Doktrina o jugoslovanski narodni enotnosti je bila tudi ideološka osnova jugoslovanskega državnega centralizma. Jugoslovansko nacionalno enotnost je uveljavil tudi z novim imenom države. Ime kraljevine, ki so ga sestavljala imena treh »plemen«, je nadomestil z enim, to je jugoslovanskim, ki je prekrivalo vse narodne individualnosti. Od oktobra 1929 se je skupna država imenovala Kraljevina Jugoslavija, v kateri je bil na podlagi Zakona o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja ponovno vzpostavljen centralistični državni sistem. ⁹⁸

Slovenski liberalni tabor je ob nastopu kraljeve diktature enotno podprl jugoslovansko unitaristično narodnodržavno usmeritev in pozitivno ocenil preimenovanje države in novo upravno razdelitev, to je na banovine. Do poznega poletja 1931 pa je imela unitaristična usmeritev liberalcev v političnem pogledu v glavnem načelni značaj. Do takrat je imela politično težo v slovenskem in jugoslovanskem okviru ka-

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ Jutro, 3. 12. 1920, str. 1, Volilcem demokratom.

⁹⁵ Prav tam.

⁹⁶ Jutro, 15. 12. 1928, str. 1, Ljubljana, 14. 12, novice.

⁹⁷ Jurij Perovšek: Slovenski liberalci in narodno vprašanje v letih 1931–1933. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2006, št. 1 (dalje Perovšek, Slovenski liberalci in narodno vprašanje 31–33). str. 256.

⁹⁸ Prav tam, str. 256–257.

toliška SLS, ki sodelovala v vladi divizijskega generala Petra Živkovića. Do decembra 1930 je imela SLS v rokah tudi najvišji položaj v banovini. Njen pripadnik Dušan Sernec je bil ban Dravske banovine. SLS je v vladi najprej zastopal njen načelnik Anton Korošec, ki je zasedal mesto ministra za promet. Ko pa je septembra 1930 izstopil iz vlade, je stranko v njen predstavljal Dušan Sernec. SLS je iz vlade izstopila septembra 1931, in sicer zaradi njenega vedno ostrejšega uresničevanja programa jugoslovanskega narodnega unitarizma in državnega centralizma. Kot nekdanja vodilna slovenska avtonomistična sila v vladi ni mogla več sodelovati. Po njenem izstopu so bili v vlado vključeni liberalci, ki so s tem dobili priložnost, da neposredno politično sodelujejo pri oblikovanju in izvajanju ideje jugoslovanskega unitarizma.⁹⁹

SLS si je v obdobju sodelovanja v vladi prizadevala za ustanovitev ljubljanske akademije (Akademija znanosti in umetnosti, opomba avtorjev), kar je smatrala za veliko in pomembno kulturno dejanje.¹⁰⁰ Obstajali naj bi tudi nasprotniki njene ustanovitve med predstavniki zagrebske in beograjske akademije. SLS so bili vsi pomisleki v zvezi z njeno ustanovitvijo nejasni, zlasti, da so predstavniki že obstoječih akademij proti ustanovitvi ljubljanske. Se pravi tisti, ki naj bi imeli kulturno dolžnost, da vselej in povsod delajo za kulturni napredek naroda. Nasprotniki ustanovitve so bili po predvidevanjih SLS tudi med nekdanjimi strankarskimi ljudmi, med takimi, ki se jim je zahteva po ustanovitvi ljubljanske akademije zdela neupravičena ali celo škodljiva za idejo državne enotnosti. SLS je vsem nasprotnikom ustanovitve ljubljanske akademije odgovarjala, da je lahko samo tisti, ki ne pozna jugoslovanske ideje v vsej njeni širini, nasprotnik ljubljanske akademije. Osnovni cilj jugoslovanske misli je, združitev vseh sil, ki žive v Srbih, Hrvatih in Slovencih. S to združitvijo naj bi omogočila Srbom, Hrvatom in Slovencem čim večji narodni, kulturni in materialni razvoj. Ta osnovna misel naj bi bila zapisana v vseh jugoslovanskih programih, v izjavah vseh vodilnih jugoslovanskih domoljubov po prevratu. Ta misel naj bi bila zapisana tudi v kraljevem nagovoru ministrom dne 6. januarja. V njem je kralj poudaril, da »v duhu narodnega edinstva in sloge razvijajo in negujejo slogo, enakost in enakopravnost vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev.«¹⁰¹ Ta osnovni cilj jugoslovanske ideje je bil zapisan tudi v vseh važnejših državnih aktih Jugoslavije. Zaradi tega cilja je bila takoj po prevratu tudi ustanovljena ljubljanska univerza. Tudi proti ustanovitvi univerze so nekateri nastopali z istimi argumenti. Ko pa je le-ta praznovala desetletnico kot Universitas Alexandrina (Univerza kralja Aleksandra), so morali vsi nasprotniki le čestitati k njeni obletnici. Univerza pa je potrebovala svoje dopolnilo in to je akademija. Z njeno ustanovitvijo bi lahko Ljubljana šele v polni meri vršila svoje kulturno in nacionalno poslanstvo.¹⁰² Akademija je bila ustanovljena šele leta 1938 v obdobju bana Marka Natlačena, nekdanjega prvega podnačelnika SLS.

Vrnimo se nazaj v obdobje šestojanuarske diktature, ki jo je leta 1931 kralj potrdil

⁹⁹ Prav tam, str. 258-259.

¹⁰⁰ Slovenec, 7. 12. 1929, str. 1, Nujna potreba ljubljanske akademije.

¹⁰¹ Prav tam.

¹⁰² Prav tam. Spomladi 1929 je kralj Aleksander prevzel protektorat nad Univerzo in od tedaj se je imenovala Univerza kralja Aleksandra.

in utrdil z ustavo Kraljevine Jugoslavije. Ustavo je vsilil, oktroiral, to je predpisal in razglasil sam brez sodelovanja parlamenta. Ustava je bila sklepno pravno dejanje, s katerim je bil utemeljen kraljev absolutizem. Ustavno je bil uveljavljen jugoslovanski narodni in državni unitarizem, in sicer z določilom, da je uradni jezik kraljevine »srbsko-hrvatsko-slovenski«, dalje z določilom, ki ni dopuščalo združevanja na »verski, plemenski ali pokrajinski osnovi za strankarsko-politične namene niti za namene telesne vzgoje«. Nadalje je ustava določala, da morajo vse šole dajati moralno vzgojo in razvijati državljansko zavest v duhu narodne enotnosti, katere zaščitnik je po ustavi kralj.¹⁰³

Liberalci so ustavo pozdravili in jo razumeli kot spodbudo za nadaljnji razvoj njihove unitaristične narodnopolitične usmeritve. Le-to so v liberalnem taboru podpirali tudi prek množične telesnovzgojne organizacije Sokol, v študentskih klubih Jadran in Edinstvo ter političnem gibanju Borba. Najbolj dosledno pa jo je izražala Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija (JRKD). Njen glavni tajnik Albert Kramer je ob različnih priložnostih poudarjal, da je JRKD v službi političnega ureničevanja jugoslovanske narodne in državne enotnosti.¹⁰⁴

O razmerju med slovenstvom in jugoslovanstvom je v liberalnem taboru prišlo do razkola, ki ga je sprožila knjiga liberalnega literarnega kritika Josipa Vidmarja. Leta 1932 je objavil knjigo Kulturni problem slovenstva, v kateri je odkrito napadel liberalno unitaristično politiko in njeno stališče, da je slovenska narodna zavest prenapeta, prisiljena in protidržavna miselnost.¹⁰⁵ Zavrnil je vse argumente za opustitev slovenstva, zlasti argumente o nevzdržni slovenski majhnosti in zaprtosti pred ostalim svetom.

Vidmarjeva knjiga je povzročila, da med slovenskimi intelektualci nihče več ni zagovarjal pospešenega zlivanja slovenstva v jugoslovanstvo. To pa ni veljalo za politično področje.

Slovenski del JRKD je v začetku leta 1933 zelo ostro nastopil proti ljubljanskim punktacijam, federalističnemu državnopravnemu programu, ki ga je 1. januarja 1933 oblikovalo vodstvo razpuščene SLS. Osnovna zahteva je bila, da se združijo vsi Slovenci v eno samo enoto, ker je le tako omogočen njihov obstoj. Iz teh razlogov si

¹⁰³ Perovšek, Slovenski liberalci in narodno vprašanje 31-33, str. 259. Doživljanje diktature in življenje v njej je Angela Vode v spominih opisala z naslednjimi besedami: »S to ustavo je hotel kralj Aleksander na mah zadušiti še tisti ostanek narodnih svoboščin pri Slovencih in Hrvatih, ki smo jih s težavo obranjali. Ta ustava je vsebovala izrazito fašistične elemente: vse kulturno življenje, kolikor je bilo dovoljeno, je bilo usklajeno (po fašističnem vzoru), beseda slovenski je morala izginiti iz šolskih knjig in časopisov, iz naslovov društev, medtem ko so Srbi lahko ohranili oznako svoje narodnosti. Kolo slovenskih sester je moralo postati Kolo jugoslovanskih sester, a Kolo srbskih sester je ohranilo vseskozi svoje ime. Pri imenu Društvo slovenskih učiteljic je morala odpasti beseda »slovenskih«, prav tako so morala tudi druga društva opustiti svoj slovenski naziv. Seveda je morala izginiti tudi slovenska zastava. Vladni del slovenskih liberalcev se je kar hitro sprijaznil s temi zahtevami, medtem ko to ni mogoče trditi za kulturnike iz teh krogov. Klerikalci pa so bili v tem pogledu bolj načelni.« – Vode, Skriti spomin, str. 26.

¹⁰⁴ Perovšek, Slovenski liberalci in narodno vprašanje 31-33, str. 266. Od leta 1932 so bili slovenski liberalci politično organizirani v JRKD. Bila je edina politična stranka, ki jo je dopustila diktatura. Leta 1933 se je preoblikovala v Jugoslovansko nacionalno stranko.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 263.

mora slovenski narod v jugoslovanski državi priboriti tak položaj, da bo privlačen za ostale Slovence. V ta namen so potrebni narodna individualnost, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna svoboda in ustrezna socialna zakonodaja. Za doseg tega cilja naj bi si Slovenci, Hrvati in Srbi zgradili sporazumno, na demokratični osnovi državo enakopravnih enot in eno teh enot bi predstavljali Slovenci.¹⁰⁶

Vlada je razglasila punktacije za protidržavne in konfinirala generalnega tajnika SLS Frana Kulovca, podpredsednika Marka Natlačena in člana odbora Antona Ogrizka. Kasneje so konfinirali tudi Antona Korošca. Avtonomistična SLS je bila ob razpuščenju organizacijski strukturi (Jugoslovanski kmetijski zvezi za Dravsko banovino, Prosvetni zvezi v Ljubljani in Mariboru), na katero se je opirala v začetku diktature in s konfiniranim vodstvom politično oslABLJENA.

Po atentatu na kralja Aleksandra oktobra 1934 so politične spremembe občutili vsi konfinirani politiki iz vrst SLS. Prišli so iz konfinacije. Splošno nezadovoljstvo s šestojanuarskim režimom je poleti 1935 pripeljalo na oblast novo vsedrZAVNO stranko Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ), katere del je tvorila tudi prepovedana SLS. Anton Korošec je postal notranji minister in eden ključnih ljudi novega režima. Vse do druge svetovne vojne je bilo politično življenje v Dravski banovini primat nekdanje SLS.¹⁰⁷ Korošec kot notranji minister je poskrbel, da je septembra 1935 postal novi ban Dravske banovine Marko Natlačen. Nad ponovnim primatom SLS v Sloveniji in njenim zadovoljstvom nad tem je večkrat padla senca ostrega očitka in dvom, da je »*najbolj slovenska stranka zatajila slovenstvo in podlegla jugoslovanstvu*«. ¹⁰⁸ Vstop v vlado, ki je temeljila na septembrski ustavi kralja Aleksandra, je dejansko pomenil odmik od programa nekdanje SLS. Javna pojasnjevanja pristašev stranke, da temu ni tako, so samo še potrjevala »*zadrego*«. ¹⁰⁹

Zaključek

Ob koncu vsake vojne zmagovalec poskuša čim prej prekiniti z vsem starim in vzpostaviti nov red, nova pravila, nove vrednote itd. Takšno »hitenje« s spremembami se v večini primerov izkaže pre nagljeno in napačno. Publicist Fran Erjavec je v svojem prispevku z naslovom »Nemščina in srbohrvaščina« zapisal, da smo v Sloveniji po prevratu zelo nekritično in enostransko hiteli s »*strganjem starega kvasa*«. ¹¹⁰ V svojem navdušenju smo bolj gledali na zunanost, na zunanje simbole »*našega robstva*« kot na naše »*notranje prerojenje v jugoslovanski smeri*«. Vse, kar nas je torej spominjalo na nekdanje avstrijske čase, smo želeli čez noč odstraniti, ne oziraje se na

¹⁰⁶ Prav tam, str. 269. Geneza punktacij oz. Slovenske deklaracije še vedno pušča vrsto odprtih vprašanj. Kam in kako je SLS z njim merila, ostaja odprto. Več o tem: Jure Gašparič: Delovanje v tridesetih letih. V: Marko Natlačen (1886-1942) v zgodovinskem dogajanju. Ljubljana 2012, str. 61.

¹⁰⁷ Prav tam, str. 63.

¹⁰⁸ Prav tam.

¹⁰⁹ Prav tam.

¹¹⁰ Slovenec, 1. 12. 1921, str. 2, Nemščina in srbohrvaščina.

to, ali je to umestno ali ne. Po tej poti je potekal proces hitrega nadomeščanja nemščine v šolah s srbohrvaščino. Celó več: nemški jezik je bil resda povezan s skrajno napornim obdobjem vzdrževanja in oblikovanja narodne identitete in zato kritikov in obsojanja prisotnosti nemškega jezika v slovenskem prostoru ne gre obsojati. Žal pa se je hitra degradacija nemščine izkazala tudi v skoraj nasilnem oddaljevanju od pomembne svetovne kulture in jezika. Prostor nemškega jezika pa je zapolnila srbohrvaščina. Erjavec se sprašuje, na koliko hrvaških oziroma srbskih šolah so vpeljali slovenščino. Poudari, da so Slovenci kulturno in civilizacijsko daleč pred našimi južnimi brati in v Jugoslaviji ne morejo živeti brez tesnejših zvez z zunanjim svetom in svetovno kulturo. Predpogoj nadaljnega razvoja je, da slovenska inteligenca tudi v bodoče obvlada vsaj en svetovni jezik, vendar srbohrvaščina ni svetovni jezik, zato so si šolniki prizadevali, da se v naših šolah poučuje tudi en moderen, svetovni jezik (nemščina, francoščina, angleščina, ruščina itd.). »Nemška šola je dala Slovencem tisto, kar nas dviga pred naše južne brate, ki so bili vzgojeni deloma v madžarski in deloma v turški mentaliteti. Zavedati se moramo, da odslej nemščina ni več simbol »naše sužnosti«, temveč svetovni jezik, ki nas povezuje s svetom in nam posreduje svetovno kulturo.«¹¹¹ Žal je v času druge svetovne vojne na nemških okupiranih območjih nemški jezik dobil ponovno negativni predznak in postal simbol »naše sužnosti«. Postal je uradni jezik, slovenščina je bila prepovedana.

Za slovenski narod je bilo to obdobje aktivnega državotvorja, utemeljenega na jasno izraženem domoljubju. Izkazalo se je, da je bil strah pred neenakostjo konstitutivnih narodov Kraljevine SHS povsem na mestu. Skupna država se je namreč močno oddaljila tudi od kulturne enakovrednosti narodov, kar je bil tudi razlog za njen kolaps. Vsekakor pa je bilo bivanje Slovenk in Slovencev v Kraljevine SHS izraz domoljubja, ki je v trenutnih okoliščinah in povsem realno ocenil možnost sobivanja z drugimi narodi Zahodnega Balkana kot boljše od preteklih izkušenj. Vsekakor pa lahko tudi to obdobje razumemo kot korak na poti k še bolj definirani in izkazani narodni zavesti, ki je šele na koncu 20. stoletja dosegla tudi raven nacionalne ter s tem pridobitev lastne države.

Vladimir Prebilič, Dunja Dobaja

PATRIOTISM IN SLOVENIA IN THE INTERWAR PERIOD (1918–1941)

S U M M A R Y

The essence of homeland and thus patriotism in Slovenia was expressed very »subtly« by the poet Edvard Kocbek, who said that the mother tongue was the essence that we already encounter as we are caressed in the mother tongue. The mother tongue first opens the world of our immediate surroundings, and through foreign languages we get to understand the world in general. Patriotism may stem from the language and culture, based on an individual natural language.¹¹²

The Slovenian national consciousness was based on the allegiance to the language as well as on the

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² Prav tam.

culture, based on this language. The Slovenian nation, its consciousness and identity were mostly not shaped on the basis of the political adherence to the state it developed in. The political factor only appeared in the national consciousness with the United Slovenia programme, which called for the unification of all Slovenians in the context of a single administrative unit, and only later for the establishment of an autonomous Slovenian state in the context of a multi-national state.

The awareness that the Slovenian nation needed an independent national state developed slowly. In 1918 the first Slovenian state emancipation was achieved as a result of the profound changes after World War I. A Slovenian state, functioning in the context of the whole State of SHS, was formed. Slovenian newspapers from this period were filled with articles brimming with outbursts of patriotism, in a very emotional way expressing joy of the separation from the Austro-Hungarian Monarchy.

After the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy Slovenians hoped for a calm and harmonious national development without hegemony and oppression. Such expectations did not come to pass. Slovenians had to figure out how to solve the question of the Slovenian national-political existence in the South Slavic state that they had so eagerly expected.